

РОЗДІЛ V

Геоecологія й охорона навколишнього середовища

УДК 911.2: 502.1(1-751.3)(477.82)

Василь Фесюк,
Тетяна Шенгелевич

Особливості природно-заповідного фонду Волині як складової частини екомережі в межах Західного Полісся

Розглянуто особливості формування елементів екомережі в зоні Волинського Полісся. Подано аналіз досліджень і публікацій із цієї проблеми. Описано динаміку створення об'єктів ПЗФ у досліджуваному регіоні, розглянуто їх структурну мережу. Проведено аналіз стану охоронних територій у межах Волинської області.

Ключові слова: екологічна мережа, природно-заповідний фонд, екологічні ядра, екологічні коридори, заповідник, природний національний парк.

Постановка наукової проблеми та її значення. Збереження і відновлення біологічної та ландшафтної різноманітності – проблема, від вирішення якої залежать перспективи збереження і поліпшення навколишнього природного середовища як цілісної системи, що є невід'ємною вимогою високого якісного рівня життя людини.

Функціонування екомережі – визначальний механізм стійкого еколого-економічного розвитку регіонів, що припускає екологічну безпеку в них. Концептуальні положення формування екомережі безумовні до виконання на всіх рівнях створення її структурних елементів. Дотримання комплексності заходів щодо об'єднання ділянок природних ландшафтів у цілісну систему забезпечує оптимальне збереження раритетних екотопів, рідкісних видів флори та фауни.

Для населення, яке проживає на цій території (Західне Полісся), переваги створення екомережі полягають у тому, що вона є ключовим компонентом поліпшення якості життя (місця для відпочинку, комфортніші умови для проживання, підвищення вартості нерухомості й ін.), вирощування і використання чистих продуктів харчування, доступу до якісної питної води. Знання про природно-заповідний фонд (ПЗФ) області допоможуть зберегти рідкісні види флори та фауни від повного вимирання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У 1977 р. було видано першу брошуру Й. Романюка «Заповідні об'єкти Волинської області» [2], у 1987 р. – другу «Природно-заповідний фонд Волинської області» [4]. Дослідження природно-заповідного фонду Волині здійснював М. Химин, який частково висвітлював питання фрагментарного дослідження флори та фауни, проаналізував динаміку їх чисельності. Також він виділив перспективи розвитку ПЗФ Волині, пов'язані з цими проблемами [5]. В. Коніщук досліджував особливості формування Поліського коридору пан'європейської екомережі в межах Західного Полісся [3]. С. Стойко, П. Яценко, М. Жижин зробили значний внесок у дослідження Шацького природного національного парку [7].

Матеріали та методи дослідження. В процесі наукового пошуку використані історико-географічний, порівняльний, картографічний, експедиційний, статистично-порівняльний методи, а також фондові матеріали Державного управління екології та природних ресурсів у Волинській області.

Мета дослідження – визначення основних характеристик розвитку та функціонування природно-заповідного фонду Волинської області в історичному ракурсі.

Відповідно до неї були сформульовані такі **завдання**:

- відтворити цілісну картину історії досліджень природно-заповідного фонду Волині;
- визначити головні характеристики ПЗФ Волинської області;
- дати оцінку динаміки створення об'єктів природно-заповідних територій області за період із 1977-го до 2010 р.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Західне (Волинське) Полісся – складова частина Поліського широтного екокоридору на межі України, Білорусі та Польщі. Це один із основних ареалів із невеликою кількістю ендемічних рослин, осередок специфічної постгляціальної флори із реліктовими та на межі поширення рідкісними видами [1].

В межах Західного Полісся основними ядрами пан'європейської екомережі є Рівненський і Черемський природні заповідники, Шацький національний природний парк (у перспективі – трилатеральний біосферний резерват «Західне Полісся»), національні природні парки «Прип'ять–Стохід» і Надслучанський.

Чітко виділяються три міжнародні ядра: Шацьке поозер'я, Прип'ять–Стохід, міжріччя Льва–Ствиґа та три національні: Білоозерсько-Черемське, Цуманська пуща, Надслучанська Швейцарія. Ядра регіонального значення формують заказники й інші території, межі яких потрібно уточнювати. Роль природних коридорів між ядрами відіграють річки із заплавами, суцільні лісові та болотні масиви. На півночі Рівненщини та Житомирщини, а також на прилеглий частині Білорусі наявна низка природно-заповідних територій, які можуть бути ядрами майбутнього біосферного білатерального резервату [3].

Своєрідна мережа природно-заповідного фонду на території області існує вже понад три десятиліття. Спочатку серед об'єктів ПЗФ домінували, переважно, дрібні об'єкти (частіше пам'ятки природи), менше було заказників.

19 липня 1958 р. Міністерство сільського господарства УРСР видало наказ № 581 про створення на площі 45 тис. га спеціалізованого мисливського господарства «Цуманське» для відтворення стада диких копитних. Мине зовсім небагато часу, і перше в Україні державне мисливське господарство не тільки налагодить охорону та відтворення дичини, а й прийме на реакліматизацію зникаючих зубрів, завезе благородних і плямистих оленів, рятуватиме червонокнижних європейських бобрів. «Цуманське» на багато років стане живим острівцем, із якого по всій Волині розселятимуться дикі свині, косулі, лосі, олені.

У 1977 р. було видано першу брошуру Й. Романюка «Заповідні об'єкти Волинської області» [2]. Пізніше, у 1979–1984 рр., утворено ряд великих за площею територій природно-заповідного фонду, зокрема Шацький національний природний парк [7] та ряд гідрологічних заказників. У 1987 р. видано другу брошуру Й. Романюка «Природно-заповідний фонд Волинської області» [4]. У 1987–1990 рр. не було створено жодного об'єкта ПЗФ. Із 1991 р. почався новий період в утворенні ПЗФ [5] і, перш за все, завдяки появі Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка створення об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області*

Рік	Загальна кількість об'єктів, одиниць	Площа природно-заповідного фонду області, га	Частка заповідності, %
1977	157	7490	0,37
1980	167	23 387	1,16
1985	174	23 433	1,16
1991	182	51 810	2,57
1992	196	58 144	2,89
1993	206	58 223	2,89
1994	268	64 319	3,20
1995	306	89 429	4,44
1996	376	105 354	5,23
1997	380	112 441	5,58
1999	386	133 265	6,61
2000	382	134 843	6,69
2001	376	137 936	6,85
2002	371	137 995	6,85
2003	373	155 417	7,71
2004	374	161 041	8,00
2005	375	163 711	8,13
2006	380	166 530	8,27
2007	392	170 807	8,48
2008	392	170 807	8,48
2009	392	170 807	8,48
2010	368	179 354	8,92

* Складено за даними Статистичного щорічника Волинської області за 2010 р.

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що за роки незалежності (з 1991 до 2010 рр.) площа природно-заповідного фонду у Волинській області збільшилась у 2,78 раза. Відсоток заповідності по області, відповідно до її площі (2 014 474 га), становить 8,92 %.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 1995 р. № 935 затверджений перелік водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення як місця оселення водоплавних птахів. На території Волинської області знаходиться три таких об'єкти:

1. Шацькі озера площею 32 850 га, розмішені у Шацькому районі в межах Шацького національного природного парку.

2. Заплава р. Прип'ять площею 12 000 га (Любешівський і Ратнівський райони).

3. Заплава р. Стохід площею 10 000 га, розмішена в межах Камінь-Каширського, Ковельського, Любешівського та Маневицького районів.

Основна мета затвердження цих об'єктів, відповідно до Рамсарської конвенції, – збереження найцінніших водно-болотних угідь у природному стані при проведенні невиснажливої традиційної господарської діяльності.

Аналіз стану охоронних територій у межах Волинської області показує, що існує значна строкатість заповідності в розрізі адміністративних районів. Якщо у Шацькому районі коефіцієнт заповідності сягає 66,2 %, то у Рожищенському – менше 1 %. У Ківерцівському, Ковельському, Любомльському районах заповідні території займають 1–5 %. Тут варто збільшити заповідні території і розглянути можливість створення нових [6].

Станом на 01.01.2010 р. в області існувало 392 об'єкта природно-заповідного фонду загального площею 170 807 га, з них 24 мають статус загальнодержавного значення, решта – місцевого (табл. 2).

Таблиця 2

Структурна мережа об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області (станом на 01.01.2010 р.) згідно з даними управління екології та охорони навколишнього середовища у Волинській області

№ з/п	Категорії природно-заповідного фонду	Заповідні об'єкти					
		загальнодержавного значення		місцевого значення		усього	
		кількість, одиниць	площа, га	кількість, одиниць	площа, га	кількість, одиниць	площа, га
1	Природні заповідники	1	2975,7	–	–	1	2975,7
2	Національні природні парки	1	48 977,0	–	–	1	48977,0
3	Ботанічні сади	1	10,0	–	–	1	10,0
4	Регіональні ландшафтні парки	–	–	1	22628,0	1	22628,0
5	Заказники	15	7731,8	204	84367,1	219	92098,9
	у т. ч. ландшафтні	8	6026,7	27	14788,3	35	20814,9
	лісові	–	–	43	5300,3	43	5300,3
	ботанічні	6	1384,6	26	1249,5	32	2634,1
	загальнозоологічні	1	320,5	32	34797,1	33	35117,6
	орнітологічні	–	–	15	3570,9	15	3570,9
	гідрологічні	–	–	59	24571,0	59	24571,0
	іхтіологічні	–	–	1	0,0	1	0,0
6	загальногеологічні	–	–	1	90,1	1	90,1
	Пам'ятки природи	3	120,0	126	646,2	129	766,2
	у т. ч. комплексні	1	30,0	–	–	1	30,0
	ботанічні	–	–	104	487,6	104	487,6
	гідрологічні	2	90,0	15	113,6	17	203,6
7	зоологічні	–	–	7	45,0	7	45,0
	Заповідні урочища	–	–	29	3255,1	29	3255,1
8	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	3	28,6	8	67,1	11	95,7
	Разом	24	59843,1	368	110963,5	392	170 807

Протягом 2010 р. в області у результаті об'єднання окремих заказників та пам'яток природи місцевого значення загальна кількість об'єктів і територій зменшилася до 368, проте їх загальна площа збільшилася на 8547 га. Нині в області сформована загальна мережа ПЗФ, яка охоплює найцінніші території та окремі ділянки з метою збереження їх у природному стані, охорони рідкісних рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. Проте ще не всі території, які заслуговують на увагу, перебувають під охороною держави. Це передусім стосується розширення Шацького національного природного парку.

нального природного парку, утворення ПЗФ у межах водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, в заплавах річок Прип'ять, Стохід, а також Турія, Стир, Вижівка, в окремих важкодоступних, заболочених лісових масивах у Володимир-Волинському, Ковельському, Любомльському, Маневицькому, Камінь-Каширському, Ківерцівському та Ратнівському районах. Необхідно також визначити охоронну зону створеного 19 грудня 2001 р. Черемського природного заповідника.

Серед найцінніших територій області, що збереглись у природному стані, можна виділити (рис. 1):

- Шацький національний природний парк;
- Національний природний парк «Прип'ять–Стохід»;
- заплава р. Прип'ять (Любешівський і Ратнівський райони) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення;
- заплава р. Стохід (Камінь-Каширський, Ковельський, Любешівський і Маневицький райони) в межах водно-болотних угідь міжнародного значення;
- цінні лісові масиви Цуманського держлісгоспу;
- заплава р. Турії (Камінь-Каширський, Ковельський, Ратнівський, Старовижівський райони) [6].

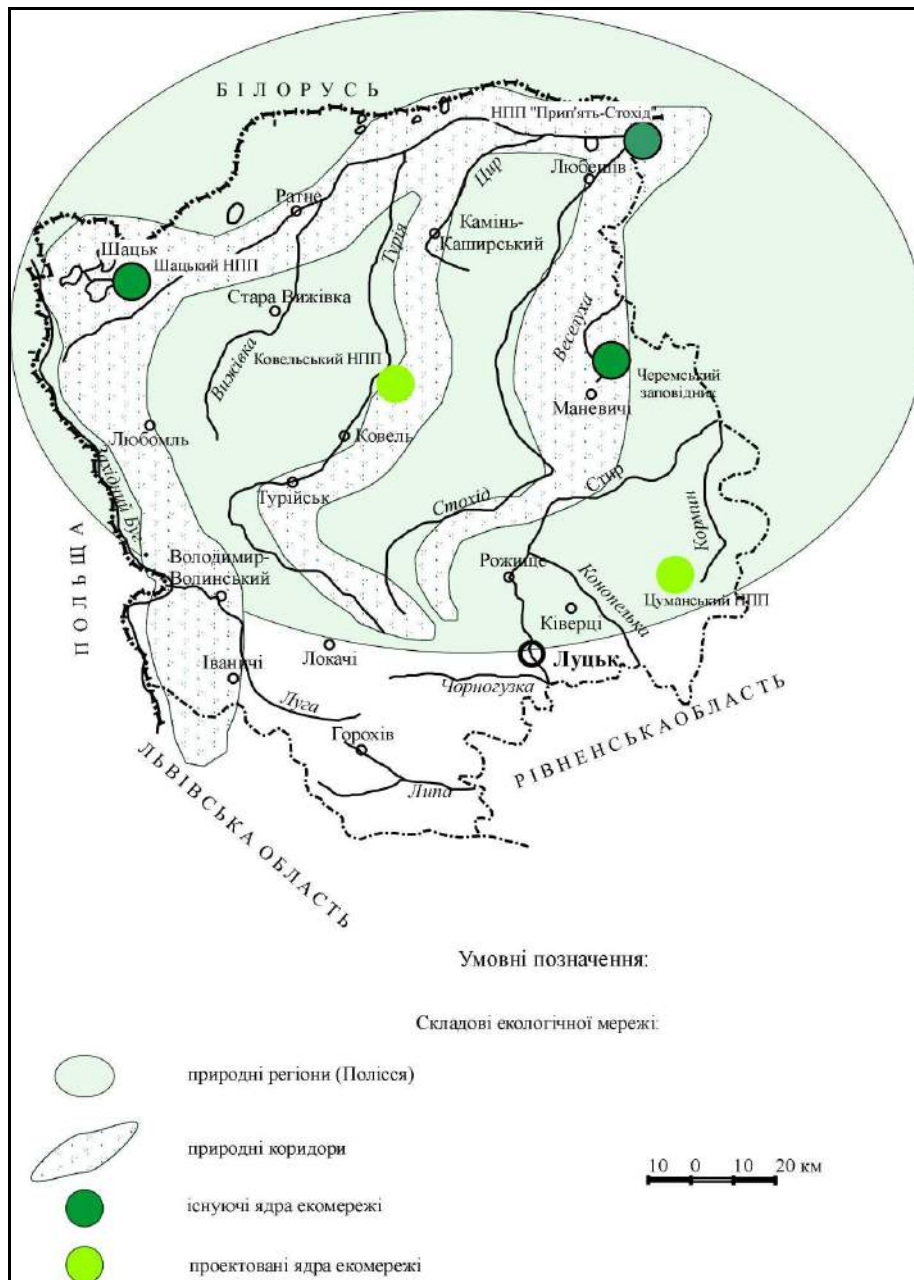

Рис. 1. Картохсхема екологічної мережі Волинської області

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мережа природно-заповідного фонду на території області існує вже понад три десятиліття, проте спочатку об'єктами ПЗФ були переважно пам'ятки природи. Однак за роки незалежності площа природоохоронних територій Волині збільшилася майже втричі. За останні два роки в області було об'єднано окремі заказники та пам'ятки природи місцевого значення. В результаті кількість об'єктів ПЗФ зменшилась, а їх загальна площа збільшилася. Сьогодні у Волинській області сформована повноцінна мережа ПЗФ, яка охоплює найцінніші території з метою збереження їх у природному стані, а також охорони рідкісних видів рослин і тварин. Зокрема, сюди належать такі території області: Шацькі озера, заплави річок Прип'ять, Стохід, Турія, Шацький національний природний парк, Національний природний парк «Прип'ять–Стохід», цінні лісові масиви Цуманського держлісгоспу. Подальший розвиток заповідної справи на Волині повинен орієнтуватися на те, щоб об'єкти ПЗФ області стали елементами та природними ядрами єдиної національної екомережі України.

Планується продовжувати дослідження за цією темою, зокрема детальніше вивчити природно-заповідний фонд Волині; здійснити виїзди до природних заповідників області (Черемський природний заповідник, Шацький національний природний парк); дослідити вплив антропогенних чинників на екологічний стан природно-заповідних територій Волинської області, можливі заходи його попередження та запобігання.

Джерела та література

1. Андрієнко Т. Л. Поліський екологічний коридор та його міжнародне значення / Т. Л. Андрієнко, В. А. Онищенко // Наукова спадщина акад. М. М. Гришка : матеріали конф. – Глухів : ГАПУ, 2005. – С. 39–41.
2. Заповідні об'єкти Волинської області / укл. Й. Я. Романюк. – Луцьк : [б. в.], 1977. – 35 с.
3. Конішук В. Особливості формування Поліського коридору пан'європейської екомережі в межах Західного Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : тези наук.-практ. конф. (22–24 верес. 2005 р.). – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – С. 76–70.
4. Природно-заповідний фонд Волинської області / уклад. Й. Я. Романюк. – Луцьк : [б. в.], 1987. – 65 с.
5. Природно-заповідний фонд Волинської області / упоряд. М. Химин. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
6. Статистичний щорічник Волинської області за 2010 р. – Луцьк : Голов. упр. стат. у Волин. обл., 2011. – 558 с.
7. Шацький природний національний парк / С. М. Стойко, П. М. Яценко, М. П. Жижин. – Львів : Каменяр, 1986. – 48 с.

Фесюк Василь, Шенгелевич Тат'яна. Особенности природного-заповедного фонда Волини как составной части экосети в пределах Западного Полесья. Рассмотрены особенности формирования элементов экосети в зоне Волынского Полесья. Подан анализ исследований и публикаций по данной проблеме. Описана динамика создания объектов ПЗФ в исследуемом регионе, рассмотрено их структурную сеть. Проведен анализ состояния охранительных территорий в пределах Волынской области.

Ключевые слова: экологическая сеть, природно-заповедный фонд, экологические ядра, экологические коридоры, заповедник, природный национальный парк.

Fesyuk Vasily, Shengelevich Tatyana. Features of Naturally Commandment Fund of Volyn Region as Constituent of Ecological Network Within the Limits of Western Polissya. The features of forming elements of ecological network are considered in the area of Volhynia Polissya. The analysis of researches and publications is given on this issue. Is the dynamics of creation described objects of NCF in the probed region, they are considered structural network. The analysis of the state of protective territories is conducted within the limits of the Volyn region.

Key words: ecological network, nature reserve fund, ecological kernels, ecological corridors, preserve, natural national park.

Стаття надійшла до редколегії
23.10.2012 р.

УДК 712.2(477.82)

Олена Джам

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуща»: перспективи діяльності

Розглянуто роль природно-заповідного фонду в житті біосфери та суспільства. Обґрунтовано визнання ідеї створення екологічної мережі як найбільш фундаментальної (за останні десятиліття) в сфері теоретичної та